

3. Доктрина військового лідерства (2024). Режим доступу: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%E2%84%962-.pdf>

УДК 330.3

Ткаченко О.В.

*професор кафедри економічної теорії,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна*

Кулага І.В.

*доцент кафедри економічної теорії
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м.Київ, Україна*

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА У ПРОЦЕСАХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Визнання наукового пріоритету людиноцентричної економіки у сучасному соціально-економічному поступі актуалізує дослідження девіації та девіантної поведінки, її нових видів та характеристик, динаміки якісних і кількісних показників. Девіацію розглядають як структурний компонент суспільної системи, що має складну і різноманітну природу, а отже проблема її вивчення вимагає міждисциплінарного підходу, який і є основою більшості сучасних девіантологічних теорій.

Вперше розгорнуте пояснення девіації, що враховувало соціальні та культурні фактори, було запропоноване Е.Дюркгеймом в «теорії аномії». Основною причиною девіантної поведінки, на думку вченого, є аномія, буквально «відсутність регуляції», «безнормність». Іншими словами, аномія — це стан дезорганізації суспільства, коли цінності, норми, соціальні зв'язки або відсутні, або стають хиткими та суперечливими. Саме трактування девіації з соціально-філософських позицій є домінуючим, оскільки дозволяє виокремити основні детермінанти відхиляючої поведінки у житті як суспільства, так і окремої особистості, а отже виявити проблеми негативного її впливу та способів його зниження.

Інтерес до дослідження девіацій значною мірою актуалізується у 20-му ст. і реалізується, у першу чергу, у цілому ряді анто-

ропо-біологічних, психологічних і соціально-філософських концепціях, що підтверджує її міждисциплінарний феномен (Ч.Ломброзо, З.Фрейд, У.Шелдон, А.Кетле, Р.Мертон, Т.Парсонс, Н.Смелзер, С.Колма, А.Сандмо та ін.)

Проте, якщо соціальна девіація, як феномен несприйнятності, невідповідності та відхилення від певних соціальних норм, має достатнє наукове обґрунтування, то нерозкритою залишається проблема економічної девіації [1, с.9], дослідження якої є важливим для розуміння механізмів та організації управління економічним розвитком країни, її регіонів та окремих господарських суб'єктів.

Природа економічної девіації достатньо складна і різноманітна, вона є результатом взаємозв'язку та взаємодії різних факторів і має вдосталь форм, фактів, випадків прояву в економічній практиці.

Один із засновників «теорії структурного функціоналізму» Р.Мертон основною причиною девіацій вважав розрив між цілями суспільства та соціально-прийнятними засобами їх досягнення. Якщо більшість членів суспільства визнають пануючі у ньому норми і цінності, прагнуть реалізувати їх легальними способами, то певна (як правило менш чисельна) його частина за різних причин їх порушують. Такими причинами можуть бути: вплив ціннісних орієнтацій особистості, її установок, особливостей формування, соціального середовища, стану суспільних відносин, інституціональних форм суспільства та їх суперечності. Так, бездуховність та аморальність людини, жадоба наживи, презирство до праці, нерозбірливість у засобах діяльності, прагнення до фінансового та майнового зиску спонукають до майнових злочинів, паразитизму (розкрадання державної власності, зазіхання на особисте майно громадян, злочини приватнопідприємницької та комерційної діяльності, відхилення від сплати аліментів, незаконні цивільні угоди, безквитковий проїзд у транспорті, порушення правил торгівлі та ін.) В Україні швидко наростає число економічних правопорушень. Як свідчать дані Офісу генерального прокурора, за перші три місяці 2024 року обліковано близько 18 тис. кримінальних правопорушень у сфері економічної діяльності, що набагато більше (прогноз на рік), ніж було у 2023-му (51.6 тис.) та 2022 роках (35.4 тис.). Лідерами серед економічних злочинів, від яких постраждали організації, залишаються незаконне привласнення майна (47 %), а також хабарництво і корупція (47 %), друге місце розділили шахрайство з боку клієнтів (31 %), кіберзлочини (31 %) та шахрайство у сфері закупівель (31 %) [4].

Позначається на поведінці економічних суб'єктів суперечливість, нестійкість норми, недоліки її застосування. У людини у соціумі виникає відчуття і формується позиція, що законними і унормованими діями бажаних результатів досягнути неможливо. Це посилює вплив у суспільстві субкультури злочинної поведінки, зокрема економічних злочинів та правопорушень, і навіть організованої злочинності. Економіка України залишається ураженою діяльністю організованих злочинних груп. Так, у 2017 р. правоохоронними органами України було виявлено 16 організованих злочинних угруповань економічної спрямованості [5,с.109]. Організована економічна злочинність залишається найбільш розповсюдженою у бюджетній і банківській сферах, вугільній промисловості та у сфері земельних правовідносин.

До однієї з ключових причин економічної девіації фахівці відносять надмірне втручання держави у діяльність бізнесу. Бюрократизм, сам будучи відхиленням від норми, сприяє появі ряду відхилень, породжує посадову недбалість, корумпованість, провокує господарські злочини, викликає соціальну напруженість. Зокрема, відсутність моральної відповідальності за ухилення від оподаткування зумовлена корумпованістю окремих владних структур. Загальні потреби, для задоволення яких через податки формується бюджет держави, не сприймаються платниками як необхідна реальність, особливо якщо витрати держави не підзвітні громадськості. На рішення індивідів про сплату податків чи ухилення від них впливає ефективність використання державою податкових надходжень, яка оцінюється наявністю позитивних наслідків державної діяльності в економічній і соціальних сферах, відсутність марнотратства державних коштів. Як свідчать дані опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Центру соціально-економічних досліджень, лівова частка українців вважають, що низький дохід та непрозорі державні видатки є підставою для несплати податків. Так, 80,3 % відповідей на запитання «Чому, на вашу думку, звичайні громадяни можуть не хотіти платити податки?» приходилось на варіант «Через низькі доходи, які не дозволяють забезпечити гідний рівень життя», 73,6 % українців переконані, що сплачені ними податки або крадуть, або використовують марно [3].

Девіантна економічна поведінка у самому негативному та концентрованому її вирішенні в Україні проявляється у тінізації економіки. Тіньова економіка, як зазначає З. Варналій, є складним соціально-економічним явищем, що представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і

законних, але аморальних, економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності щодо отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [2, с.430]. За результатами 2021 року частка тіньової економіки в Україні склала 32 % від обсягу офіційного ВВП, (у 2020р. -30 %), найбільш виражена тенденція до зростання спостерігалася у фінансовому секторі -37 %.

Далеко неповний перелік фактів економічної девіації в Україні свідчить про її масштабність та дозволяє виокремити ряд обтяжливих обставин. По-перше, прояви девіації значною мірою є породженням адміністративно-командної системи управління (брутальність, невірноваженість, низький самоконтроль, самовпевненість). По-друге, аномія закономірно виникає у суспільствах, що переживають трансформацію. По-третє, стан соціальної напруженості, криза, що викликана спочатку пандемією, а нині воєнною агресією з боку рф.

Реалії сучасного світу переконливо доводять, що подолання загрозливих соціальних розривів, зниження негативного девіантного впливу можливе лише шляхом адекватної соціалізації. За допомогою соціалізації: суспільство відтворює соціальну систему, зберігає свої соціальні структури, формує соціальні еталони і стереотипи, зразки реальної поведінки. Саме її забезпечення є на сьогодні єдиною можливим способом збереження інтелектуального, технологічного, соціального і культурного багатства, що створене людством.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Димченко О.В., Свічко С.О. Девіантна економіка під впливом позитивів соціалізації. Збірник наукових праць «Економіка та підприємництво».2020. Вип.№44. С.9
2. Економічна безпека: [навч. посіб.] /за ред. З. Варналія. К.: Знання, 2009. С.430.
3. Українці не хочуть платити податки через низькі доходи та сумнівні державні видатки. Режим доступу: <https://case-ukraine.com.ua/news/ukrayintsi-ne-hochut-platyty-podatky-cherez-nyzki-dohody-ta-sumnivni-derzhavni-vydatky-opytuvannya-case-ukrayina/>
4. Число виявлених кримінальних економічних правопорушень швидко наростає. Режим доступу: <https://thepage.ua/ua/economy/statistika-kriminalnih-ekonomichnih-pravoporushen>
5. Юртаєва К.В. Сучасні тенденції економічної злочинності в Україні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2(19). С.109.